

ÖRÖKSÉG

KRÚDY ZSUZSA

ÉDESAPÁMRÓL

»1878. év egyik októberi napján, Nyíregyházán egy nádfedelű házban, az egykori Sztárek-ház szomszédságában, a Kállai utcában egy fiúgyermek pillantotta meg a napvilágot« — olvashatjuk Krúdy Gyula egyik életrajzi regényében. Azt, hogy ez a vidék, táj az akkori Magyarország egyik legelmaradottabbja, legcivilizálatlanabbja volt, tapintatból, szeretetből nem említette. Helyette így vallott: »A Nyírség Magyarország legszebb tája. Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról.« Apjaura keresett ügyvéd, édesanyja egyszerű parasztleány, szolgáló volt, akitől azonban egészséges, természetes észjárást, élénk, színes fantáziát, jó megfigyelőképességet, mérhetetlen szorgalmat és munkabírást örökölt.

Apai nagyszülei részt vettek az 1848-as szabadságharcban, Komárom várának védelmében. Dédapa, mint honvédtiszt, felesége — akivel ott esküdött örök hűséget tábori pap előtt, katonai zászlók alatt — mint markotányosnő. A gyermek Krúdy otthon legtöbbet és legszívesebben hallgatott történetei 1848-hoz kapcsolódnak. Klapka, Garibaldi, Damjanich, Kossuth és Türr István neve jó ismerősként csengett a Krúdy-házban. Sok szó esett a legendás rokonról, nagyapa testvéröccséről, Krúdy Kálmánról, aki »nyargonc« futár volt Görgey fővezér mellett. A szabadságharc bukása után nem ment külföldre bujdosni. Itthon maradt, s fölcsapott betyárnak. »Uri betyárnak« nevezték, mert a zsákmányolt pénzt nem tartotta meg magának, hanem a rászorulóknak között osztotta szét. Krúdy Kálmán »jelentette a nemzeti ellenállást, az örökös nyugtalanságot, a börtönben meg nem nyugvó magyarságot, azt a tüzet, amelyet minden magyar szívben és minden magyar házban ápolgattak, ha tűztojáska alakjában is rejtegetve a hamu alatt«. Kálmánt a vadkerti csárda mellett lőtték agyon a csendbiztosok, mert elevenen nem tudták fogságba ejteni. Róla szól *Az álmok hőse*.

Krúdy Gyula még nem volt ötesztendő, amikor iskolába adták, az erős, jól fejlett fiúcska mind szellemileg, mind testileg kimagaslott társai közül. Tizesztendő korában szülei, pedagógiai megfontolások-

ból küldték gimnáziumba a messzi Podolinba az akaratos, csavargó és verekedő, hosszúra nyúlt fiút. Alkalmazkodjon idegen emberekhez, szokásokhoz, tanuljon meg szlovákul, németül. Podolinban, ebben a lengyel határszéli, középkorias városkában sok kitűnő képfestő, takács lakott. A diáktársak vidámak, a leányok szépek voltak, így a város, de az egész táj is egy életre belelopta magát Gyula szívébe. Sok-sok írásában emlékezett meg róla. Több *Szindbád* novellában, a *Podolini kísértet*, a *Podolini takácsné*, *Az útitárs* című kötetekben, továbbá *Az arany meg az asszony* és *A kárpáti kaland* című egyfelvonásosaiban.

A gimnázium felső osztályait Nyíregyházán folytatta, ahol életének fordulópontjához érkezett:

»Október volt, a cinkék már beköltöztek a városba, téli hangjuk lett az úton járó madaraknak, amikor egy vasárnap a Píringér János kiadásában megjelenő Szabolcsi Szabadsajtóban egy új név és egy régi beszély lát napvilágot. A beszély címére már senki sem emlékszik, de a név viselője még mozgatja kezét és lábát. A név így hangzott: legifjabb Krúdy Gyula. Hősünk tizenhárom esztendő volt akkor és e babonás életkorban ezzel eldőlt élete és sorsa örökre.«

Ettől kezdve rendszeresen és szenvedélyesen írt. Életének legnagyobb szenvedélye mindvégig az írás és olvasás maradt.

Annyira szeretett olvasni, hogy aludni is sajnált, és éjszaka lámpáját csak erélyes felszólításra oltotta el. Édesapja könyvesszekrénye, nagyanyja tizenkét ládányi könyve után a szomszédok, az iskolatársak könyvei következtek. Átböngészte a padláson talált régi újságokat, folyóiratokat is. Így ismerkedett meg még alaposabban a múlttal.

Később tagja lett a város mindkét könyvtárának. A Kaszinó könyvtárát egy takarékpénztári tisztviselő vezette kedvtelésből. (Ha csak tehette, kedvezett a »kis Krúdynam«, annyira meghatotta óriási érdeklődése, tudásszomja.)

A Polgári Kör könyvtárosa Dálnoki Gaál Gyula, az első »nyugalmazott magyar vidéki színész«, aki negyvenéves csavargás, vándorszínesszkedés után tért haza szülővárosába. Érdekes, színes egyéniség lévén, meséi, hatalmas lódtításai csodálójává tették a diák Krúdyt, aki később számtalan írásában örökítette meg őt, saját nevében és a *Szindbád* novellákban Ketvényi Nagy Sámuelként.

A jó olvasmányok végigkísérték életét. Életének utolsó három évében a Fővárosi Könyvtár óbudai fiókjának lett tagja. Fennmaradt olvasófüzetének tanúsága szerint havonként kétszer-háromszor cseréltem számára könyveket. Akkoriban Heine, Rilke, Hoffmann, Thomas Mann, Csehov, Poe, Galsworthy, Balzac, Maupassant, Scott, Goethe, Dickens és Turgenyev műveit forgatta. Ez utóbbit különösen szerette. Puskin *Anyegin*jét évekig tartotta éjjeliszekrényén. (A sors kegye máig megőrizte számomra.)

Most azonban szálljunk vissza képzeletben 1894 októberéhez, a 16 esztendő Krúdyhoz, sok-sok újság szorgalmas külső munkatársához, aki egy szép napon a következő levelet kapta:

»Legyen szíves nekem, forduló postával felelni a következő kérdésemre: Hajlandó-e ön október hótól a Debreceni Ellenörhöz belépni?

Ez esetben 40 forint havi díjjal szolgálnánk, amely összeg gyakorlatának öregbülésével növekednék. Feladata lenne pedig a tárca, színház, nagyobbfajta report stb. végzése... Végtelen örvendének, ha Ön, ki nek kvalitása a szó teljes értelmében elvitathatatlan, alulírott vén poéta mellé kerülne... Gáspár Imre.«

Ezek után nem csoda, hogy a tantárgyak nagy részét nyúgnak érző diák, akinek már számos összeütközése akadt az iskola rendjével, fegyelmével, megszökik hazulról és jelentkezik Debrecenben. Felfedezőjéről később így írt:

»Gáspár Imre volt első főnököm, korrigálóm, irányítóm Debrecenben, az ottani szabadelvű párt lapjánál. Csodálatos leveleit, amelyekben útmutatást adott olvasmányaimhoz, ma is őrzöm.«

A civisek között igen jól érezte magát az ország legifjabb színikritikusa és csak apja szigorúságának engedett, amikor hazatért leérttségizni. Utána egyetemre akarták küldeni. »Az apám — büszke, nagyralátó ember — azt hitte, hogy majd követ leszek Párizsban. Az anyám szolgabíróét szeretett volna nevelni belőlem.« Ő azonban hírlapíró lett, előbb Debrecenben, majd Nagyváradon. Ide érkezésekor főszerkesztője, Laszky Ármin, Nagy Endrét, a későbbi híres konferan-sziét küldte ki érte az állomásra, nehogy eltévedjen a jövevény. Nagy Endre egyik írásában így emlékezik meg erről:

»A debreceni vonatból alig néhány utas szállott ki, de így sem tudtam ráismerni a magam emberére. Én azt a széllelbéelt kopott csavargót kerestem, aki Debrecenből hajlandó átköltözni Nagyváradra, hogy havi hetven koronáért a korrektorságot és a segédriporterséget vállalja. Ehelyett egy nyurga fiatalembert láttam, aki arisztokratikusan begörbített mellel járt, de így is három fejjel magasabb volt nálam.

Valami hófehér bolyhos posztóból készült télikabát volt rajta, mintha bárányprémből lett volna kiszabva, ilyet én még se láttam világeletemben. Aztán sárga cipője volt vörös gumitalppal, ami akkoriban szintén se látott csuda volt. Valami elképzelhetetlen fényűzés volt ez. És a kezében disznóbőr táskát tartott, amilyennel csak a grófok utaztak. Alig mertem megszólítani: Krúdy kolléga? Bólintott azzal a búsan félrebillent barna fejével.«

Nagy Endre azt indítványozta, hogy menjenek gyalog, de az ifjú kocsiba ült. »Üljön csak be. Nem szeretek gyalog járni.«

Többféle verzióban él, hogyan is került Krúdy Nagyváradról Budapestre. A legvalószínűbb, hogy tudósítónak küldték ide a milleniumi kiállításra, s ő többé nem tért vissza. Ahogy azonban maga írja, sokkal romantikusabb: »A szerelem az itt telelő Henry cirkusz táncosnője után itt sem hagyott megnyugodni. A cirkusz után Pestre szöktem.«

*

Életének új állomáshelyéről, ahová tizennyolc évesen érkezett, s amelyhez haláláig hű maradt, így vallott:

»Budapestről az utazási könyvek azt írják, hogy gyönyörű ifjú hajadon a vén Duna partjain, és tavasszal ibolyaszaga van a városnak,

mint a pesti korzó hölgyeinek, őszidőben Buda adja meg a város tónusát, lehulló vadgesztenyék kopognak a bástyasétányon, a vidékies csöndben áthallatszik a túlsó partról a kioszkbeli katonabanda muzsikája, az ősz és Buda egy anyától születtek...»

A főváros a millenniumi ünnepségek lázában mozgott; forrott minden. Mintha egyszerre kellene pótolni mindazt, amit eddig elmulasztottak. Gyors iramban szaporodtak az üzletek, vállalkozások, szórakozóhelyek. Szerették volna mielőbb utólrni Béceset. Krúdy a századvégi, gázlámpás, lóvasutas, gyér forgalmú, macskaköves, kisvárosi Pesten csakhamar otthon érezte magát. Különösen a Józsefváros, Ferencváros és Belváros csendes mellékutcáiban, földszintes házai között. Először a Józsefvárosban ütött tanyát, az újságírók, művészek, bohémek akkor oly kedvelt városrészében... »Egy-két évig a Józsefvárosban csavarogtam, koplaltam, rongyoskodtam, mert atyám ezt a módszert vélte a legjobbnak arra nézve, hogy a szülői házhoz visszatérjek. Persze nem mentem.« Szerény albérlőként húzódott meg a Gyöngytyúk, Főherceg Sándor, Práter és Zerge utcákban. Ez utóbbiba, Szendrey Júlia egykori lakásába, iránta táplált érdeklődéséből költözött, no meg Petőfi rajongása miatt. »Megtelepedtem tehát az udvari szobáskában, és a húszesztendő, romantikára nagyon is hajlamos fiatalember várakozásával nézegettem a papírkárpitos falakat. Vajon, hogyan alakul tovább bizonytalannak látszó életem e helyen, ahol minden női saru koppanásáról azt véltem, hogy Szendrey Júlia... jár-kel a házban törökös excentrikus papucsában!«

A józsefvárosi kocsmákban főként író társaival barátkozott. Leginkább a kövér Ligetihez és a bolgár Ivkoffhoz járt. A jóra való, fekete szakállú Ivkoff bormérője két szobából állott. Látogatói a szomszédos urasági cselédekből, kocsisokból, s elesett, »elszerencsétlenedett« írókból, költőkből tevődtek. Ezek megvetően, kézlegyintéssel könyvelték el, hogy valahol a »városban« irodalmi társaságok, sikerek is lehetségesek. A törzsvendégek két legkiemelkedőbb tagja: Benedek Aladár és Gáspár Imre költők. Olykor megjelent Vay Sarolta írónő, aki Sándornak nevezve magát, nadrágban járt, szivarozott és naív vidéki kisasszonyoknak udvarolt. Gyakori vendég a mosakodni nem szerető, tintás ujjú, cilindert és papi reverendát viselő Simli Mariska költőnő is. Itt ismerte meg Pongrácz Béla és Erdélyi Gyula írókat. Pongráczról rajzolta a *Vörös postakocsi* Bonifác és Erdélyiről Szilveszter titoknok alakját. Ennek a tarka-barka, furcsa társaságnak egyetlen igazi rokonszenves közös tulajdonsága volt: nagyon szerették az irodalmat, s Krúdy számára pedig ez volt és ez maradt a legfontosabb egész életében.

Nagyanyja, Radics Mária többszöri levélbeli unszolására felkereste nagybátyját, Radics Pepit, aki cipész volt a Belvárosban. E találkozás igen jól sikerült.

»Az első látogatás után a Párizsi utcában maradtam, mert felejtetetlen utcája volt ez a régi Pestnek, ha valaki közelebbről megismerte az itteni életet, akár csak egy vargaszékről is.« A dunántúli származású, kis termetű, kedves Pepi bácsi szívesen kalauzolta öccsét esténként. Megismertette a környékbeli fűzőkészítő és kalapos kis-

asszonyokkal. Legkedvesebb helyük a Régi Zenélő Óra volt. Ó, azok a zafos virslik, frissen csapolt sörök, ropogós sósfilik!

Pepitől hallott először Podmaniczky Frigyesről, aki annyit fardozott Budapest világvárossá emelésén. Neki, a Közmunka Tanács elnökének köszönhető többek között az Andrassy út és a Magyar Operaház létrehozása. Frigyes báró feladatát az is nehezítette, hogy abban az időben itt még vadvizek, mocsarak ékeskedtek, valódi betyárcsárdával, amelyet jobb volt elkerülni. Ekkor figyelt fel a »Kockás báróra«, akiről később csaknem negyven novellában, tárcában emlékezett meg. Ezekből állítottam össze egyik legújabb kötetét, a *Budapest völegényét*.

Az ifjú író vidáman, szertelenül vetette bele magát az élet kínálkozó örömeibe, mulatságaiba, kalandjaiba — a józan nappal azonban a munkáé! Olyan tevékenyen, elsöprő lendülettel indult harcba a sikerért, érvényesülésért, hogy a szakemberek hamarosan felfigyeltek rá s a lapokban sűrűn megjelenő írásaira. »Józsiás úr ugyanis azon törekvő és fáradhatatlan írók közé tartozott, akik lehetőleg mindennap szeretik nyomtatásban látni nevüket...« Azonban még igen-igen sokat kellett dolgoznia, fáradnia, amíg a tízes-években, a *Szindbád* novellák és a *Vörös postakocsi* megjelenése után, országos hírvé íróvá válhatott. (Ez utóbbi kilencszer jelent meg magyarul. Lefordították német, angol, szlovák és bolgár nyelvre. Románul a közeljövőben jelenik meg.)

*

Ady és Krúdy barátságának színtere főleg a Terézváros volt. Kedvelt tanyájuk a hering-, hagyma-, pörkölt- és hordószagú Három Holló kocsmá, amely az Operaház mellett állott. Ők egymással személyesen csak Pesten ismerkedtek meg, bár mindketten Debrecenben és Nagyváradon kezdték pályájukat, csak néhány év eltolódással. Mindkettő jó megjelenésű, csinos, divatosan öltöző, igen ápolt, tiszta férfiú. A nőknél aratott sikereiket maguktól értetődőnek tartják, s ritka kivétellel, keveset törődnek vele. Munkakedvük, munkabírásuk szinte kiapadhatatlan. Többnyire könnyen, törlés, javítás nélkül írtak. Hivatásukat imádták, s az élet örömeit, útálták a kiszolgáltatottságot, helyezkedést. Krúdy ezt így fogalmazta meg: »Mert jegyezd meg magadnak, Ady Endre, hogy az a legutolsó íróféreg, aki úgynevezett társadalmi úton akar érvényesülni. Ez a legfertelmesebb fajzat! Aki meghívókat les zsúrokra... Ezek a Kiszülhandok, ezek a Csókolom a lábatok, ezek a Legalázatosabb szolgálja méltóságos uramok — ezek a két könyökkel járok... Azért szeretlek, Ady Endre, mert nem vagy ilyen.«

Krúdy számos tárcát és regényt írt a költőről *Ady Endre éjszakái* címmel. Ady pedig több verset ajánlott neki. Íme az egyik:

Öregszünk, öregszünk, öregszünk.

Most tán állnánk meg. / Nem cél, nem pálya: / Ez a világ leghülyebb / Komédiája, / Jaj, öregszünk, öregszünk. / Oh, voltak jók is / Erényben, bűnben, / Kedves, jó kis asszonyok / Az életünkben, / De öregszünk, öregszünk, öregszünk.

Édesapám, margitszigeti éveit alatt barátkozott össze Szép Ernő költővel és Kárpáti Aurél kritikussal. Hogy mennyire hálás volt egy-egy elismerő cikkükért, bizonyítják az alábbiak:

Drága Ernőm, vidéki ember vagyok (az életmódomnál fogva), nem tudom, hogy a jósors mikor hoz bennünket kézzorításnyi közelségbe. Ezért fogom a pennát e szép ünnepnap délután, hogy megköszönjem neked: minden régi és új kisasszonyoknál könnyesebb, meghatóbb örömet okoztál a Nyugatban lévő írásoddal. A kisasszonyok csaknem elvitték a szívhangjaimat, szív-ünnepeimet: te, drága Jóság, néha visszavarázsolod régi kedvemem és fejtartásomat. Isten áldja meg a kezed. Még sokszor »üssél«.

Szeretettel csókol, öreg bátyád

Krúdy Gyula

Szentmargitsziget, 1922. szeptember 8.

Kedves Auréloom,

talán soha az életben nem estek ily jól drágalátos soraid, amelyekben személyemmel foglalkoztál. Rosszul mennék a dolgok, nagy szükségünk van az elismerés adta lelkielősegítésre. Köszönöm neked, hogy ily jó voltál hozzám, igyekszem megérdemelni.

Szerető barátod

Krúdy Gyula

1932. jan. 15.

A legkedvesebb, legmeghatóbb, legharmatosabb Krúdy-hősnők édesanyámról, Zsuzsíról mintázódtak. Ő *Az útitárs* Eszténája, a *Hét bagoly* Áldás-kája, a *Rezeda Kázmér* Tinije, az *Asszonyosságok daja* Natáliája, a *Bukfenc* Gyöngyvirágja, s a *Boldogult úrfikoromban* Vilmája. Zsuzsi 21 esztendővel volt fiatalabb uránál, szerény, komoly, s igen szerelmes nő. Csak egyet akart: szeretetet! Ezért kínálta cserébe ifjú életét, meleg szívét, házikenyér-jóságú lényét.

A Margitszigeten József nádor egykori nyári lakában éltünk, ahogy akkor hívták, a kastélyban. Az ölnyi vastag falú, zöld zsalugáteres egyemeletes ház három szokatlanul magas, nyikorgó padlójú szobájában laktunk. Télen a lakás átfűthetetlen volt, legkivált édesapám sarokszobája. Sokat fázott itt, különösen hajnalonként, amikor öreg, fekete télikabátjába burkolódzva dolgozni kezdett. Kevés kivétellel délig írt egyfolytában, csak rövid pihenőt engedélyezett magának, amikor karjait, ujjait tornáztatta, ropogtatta. Apró gyöngybetűivel, lila tintával, hegyes tollal szinte javítás, törlés nélkül rötta a sorokat. Példaképe, Jókai napi 16 oldalas teljesítményét szabta ki magának. Így hagyhatott reánk elképzelhetetlenül gazdag írói örökséget, mintegy 50 regényt, több ezer novellát, tárcát, újságcikket, nyolc-tíz szindarabot, s mindezt rövid ötvennégy és fél éve alatt.

Lakásunk berendezése a sivárságig egyszerű, szegényes volt. A bútorokat, sőt az ágyneműt is béreltük. A szigeti szállodák kiselejtezett holmiai voltak ezek. A sziget azonban mesebelien szép volt. Talán kétszázfajta fa, kétezerféle virág is nyílt. Szerecsendiófa, som, bodza, mogyoróbokrok kínálhatták gyümölcsüket. Apám igen szerette lakóhelyét, s ha csak tehetett, bejárta birodalmát. Hogy is írta Szép Ernő, kedves szigeti szomszédunk?

»... mikor jókor reggel nekiszánta magát a sétának, úgy járt az úton, lassú lépéssel, lebecsájtott fejével, így is némelyik szilfa vagy

juharfa, sejtem, meghökkent ez előtt a hatalmas növésű férfi előtt. Szokása volt megállni, félrehajtott nyakkal, nyomozni a lombban egy-egy fészkelődő cinkét, vörösbegyét... Derekát a botnak támasztotta (mert bottal szeretett járni, mint a vidéki urak)...

Születésem örömére írta az *Asszonyiságok díját*, valódi helyszínnel és szereplőkkel.

»— Leány! — kiáltotta Bakajné a csillogó, csorgó vízvezeték felől... Úgy feküdt a kis jövevény a bába tenyerében, mint királyi trónuson. Mindenki őt nézte a szülőszobában... És a vöröskés hajú, gyengéd, virágszirom testű gyermek feje körül glóriát látott minden szem, amely őt figyelte. — Itt volt a gyermek: az élet célja.«

Szüleim házassága sajnos hamar elromlott. Apámnak hiányozni kezdett a szabadság, régi legényélete. Többször kimaradozott. Hazajövelekor volt nagy szánom-bánom, de ez nem tartott sokáig. Ilyen hangulatában írta anyámnak az alábbiakat:

»Kedves Zsuzsikám, én szeretlek Téged. Ha éjszaka elmaradok, mindig lyukas a szívem, a könnyeim pedig alig bírok, mikor eszembe jutsz. Bocssás meg nekem, ha nem jövök rendes időben haza, jobban fáj az nekem, mint Neked.«

Pedig apám igen szeret bennünket, csak hát a maga módján.

Hogy is írja az *N. N.*-ben:

»Igen, most már bevallom, hogy mindig az volt a vágyam, hogy farkaskalandoz téli éjszaka után egy kis szánkó kaszarában agyonhajszolt lovakon benyargaljak egy ismeretlen kis városkába, kapukulcsot szerezzek egy vasnóstélyos házhoz, amelyben ifjú nőt és gyermeket rejtegetek...«

A húszas években kedves, bohém népség élt a szigeti nagy- és kisszállóban: Boromissza és Tipary festők, Kárpáti Aurél, Bródy Sándor, majd később fia, Hunyadi Sándorka, Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Harsányi Zsolt, Egyed Zoltán, Lestyán Sándor feleségével, Gaál Francival, Kerpely Jenő gordonkaművészek, Szép Ernő, Szomory Dezső és még ki tudná felsorolni!?

Bródy Sándor, szenvedélyes szakács lévén, szállodai szobájának falán gyúródeszka lógott, szekrényében levesbevaló tészta, fűszereket őrzött. Kis vaskályhája számára egy ábrándos kertészlány gyűjtögette a gallyakat. Ezen a parányi tűzhelyen osodás gulyásokat főzött. Nálunk is többször remekelt. Többnyire halpaprikást.

Apám igen fiatalon ismerkedett meg vele. Kedves helyük a Mélypince volt, amely a lebontott Tabánban a Görög és a Fehér sas utca sarkán húzódott meg, két szerény szobában. Apám első látogatását a bormérő Krausz Poldi bácsi így mesélte el:

»Még alig pár hete voltam a Mélypince gazdája, amikor hajnal felé arra ébredtem, hogy zörgetnek az ablakon. Kiugrottam az ágyból, és úgy, ahogy voltam, siettem felhúzni a redőnyt. A beszűrődő fényben egy gyönyörű szál férfit és egy alacsonyabbat pillantottam meg. Egy barátom társaságában álltak ott, aki megsúgta, hogy a magas Krúdy Gyula, az ezüstös fűrtű pedig Bródy. Amikor betessékeltem őket,

Krúdy szelíden végignézett rajtam és így szólt: „Sándor, ide fogunk járni. Ez a Poldi csak tisztességes ember lehet, ha hosszú gatyát hord madzaggal.” És állta szavát...«

1926 körül kezdett el betegeskedni. Mája, gyomra, de főleg a szíve kínoztta. Az orvosok még az írástól is eltiltották. Ekkor írta le az alábbi sorokat: »Istenem, mi lesz velünk, ha nem tudok többé írni? Éhen halunk.«

Rettenetes szenvedéseiről a *Purgatórium* és a *Zöld Ász* című regényei adnak némi ízelítőt.

Vigaszt hozott számunkra az 1930. évi Baumgarten-díj, melyről apám így nyilatkozott: »Kihevertem a betegséget, újra élek, és nagyon jól érzem magam. Jólesik nagyon, hogy gondolnak rám íróársaim, hogy nem felejtettek el...«

Örömünkbe azonban ürom vegyült, mert felmondták szigeti ott-honunkat, s Óbudán ajánlottak fel számunkra lakást. Leírhatatlan szomorú volt a búcsú szeretett szigetünktől, de szorult helyzetünkben nem tehattünk mást.

»Szindbád olyanformán vetődött az óbudai partra (a hajógyári sziget környékén), mint egy hajótörött, nem volt válogatnivalója a menekülés módjában. — Ott szállott partra, ahol lehetett: akár csak egy sekélyes, reménytelen parton is, ahol elhasznált pléh kályhacsövek... hasznavehetetlen tárgyak között haszontalannak érezte már önmagát is...«

A gazdasági viszonyok romlásával egyre nehezebb írásait elhelyezni. Többnyire azzal utasítják el, hogy még sok kiadatlan kézírata vár közlésre. Telítve vannak. Ráadásul az »irodalmi ponyva« is erősen veszélyeztette a gyérülő kereseti lehetőségeket.

Apám azonban rendületlenül ír, ír. Szorgalmáról csak szuperlatívusokban lehet megemlékezni. Utolsó éveinek küzdelme emberfeletti. Egyetlen szórakozása, hogy eljár a szomszédos Kéhli vendéglőbe. Ide jön ki hozzá néhány hűséges jóembere: Várkonyi Titusz, Kállay Pista, Hargittay Pista, Herczeg Elemér újságírók, Babay József és Ring Pál Amerikát járt ezermester, irodalombarát. Ez a kis kör »fejedelmként« tisztelet, s ez nemcsak az írónak, hanem az embernek is szólt. Bár ő igen kevés beszédű, szerény, önmagáról, műveiről szinte sohasem beszélt, varázslatos, szuggesztív lénye rabul ejtette környezetét. Nemkülönböztetve annak felismerése, hogy »Gyula bácsi mindent tud.« Valóban jól ismerte korának, sőt az előző koroknak is jelentős eseményeit, problémáit, személyeit.

Honnét volt hatalmas anyag-, adat- és tárgyismerete? Honnét szerezte értesüléseit ő, akit felületesen »fellegekben járó, irreális ködlovagnak« kiáltottak ki egyesek? Olvasmányait már említettem, de azt még nem, hogy ragyogó megfigyelő volt. Már egész fiatalon nyitott szemmel járt: »Sokat csavarogtam szabad mezőkön, magányos reketyésekben, bozóttal benőtt határárkok mélyében... így pontosan tudtam a természet életét, a falomb lehullását, az ér vizének színváltozását, a legszebb virágok elhervadását... nagyon szerettem a laci-konyhákban, dutyánokban üldögélni és az emberek beszélgetéseit hall-

gatni. Többet lehet itt megtanulni a világról, mint az újságból és könyvből.« Ha érdeklí a téma, későbbben, sőt mindvégig szívesen beszéltem és hallgat meg másokat.

Történelmi és kortörténelmi munkái előtt szorgalmasan bújt a könyvtárakat, múzeumokat. Temérdek egykori iratot, hírlapot, forrásmunkát átnézett, jegyzetelt. Latin tudása ilyenkor jó hasznára volt.

Sok levelet kapott naponta. Ezek egy része számla. Hitelezői azonban másképpen is, személyesen is szorongatják. Mikor már valóban »szánkig ért a víz«, jött meg Kosztolányi Dezső zöld tintával frott levele:

Kedves barátom, ma éjjel érkeztem Londonból. Nagyon fontos ügyben, mely téged különösen érdekel, azonnal beszélni szeretnék valahol, négy szemközt. Kérlek, hívj föl (530-85) s adj találgát.

1931. X. 12.

Ölel, régi híved:
Kosztolányi Dezső

A költő, mint a Magyar Pen Club elnöke, Angliából lord Rothermere dúsgazdag »újságkirály« ezerfontos ajándékát hozta. A lord kifejezett óhaja szerint: az esztendő legkülönb irodalmi művének jutalmazására. Kosztolányi Krúdyt és Móriczot javasolta a díjra azzal, hogy a döntést a Pen Club választmányi ülésére bízza. A Rothermere-adomány óriási port vert fel, a féltékenység, irigység tengerré dagadt, hogy ki mindenki akarta megszerezni magának a díjat, azon csak sírni, vágj nevetni lehetne.

Hozzánk pedig új remény és új gond költözött. Az esztendő legkiválóbb könyvét akarják megjutalmazni, de hol van ez a Krúdy-mű? Neki már hosszabb ideje nem jelent meg könyve, most sincs kiadója, sőt kilátása sincs, hogy legyen.

Végre, végre, lázas idegtépő napok, hetek, tárgyalások eredményeképpen a Hungária nyomda tulajdonosa, Bródy könyörült meg rajtunk, s hitelben kinyomtatta a szerző válogatotta *Az élet álom* című novellás kötetet. Bár e munkához csak október végén fogtak hozzá, mégis — kötelezettségük szerint — az év utolsó napjára, december 31-re elkészültek vele. Most már volt mit jutalmazni, ha ugyan egyet-értenek majd Kosztolányi javaslatával. Végül is az 1000 fontot négyfelé osztották, s apámra 225 jutott. Ebből kifizettük legkínzóbb adósságainkat és néhány új ruhadarab is került a házhoz.

S elkövetkezett az utolsó esztendő, 1933! Végső harcok, kilincselések, üldögélések, várakozások a főszerkesztők előszobáiban, küzdelmek a hitelezőkkel, gondokkal, testi-lelki szenvedésekkel. Kilakoltatás előtt álltunk, a villanyunkat kikapcsolták. Kórházba vágott, de nem akart bennünket ellátatlanul hagyni, pénzt szeretett volna összeszedni kétségbeejtő erőfeszítésekkel. Éjszakai egyre rosszabbak, gyomorfájásokról, szívfájdalmakról, térszagatásról, álmatlan forgolódásokról, verejtékezésről, zúrzavaros álmokról, halálérzetről panaszkodott. Érelmeszedése is kínozta, 15 kilót fogyott. Arca barázdás, szelíd gyermekszeme megtört. Ha idegenek kérdezik, hogy van, csendes nyugalommal, panasz nélkül feleli: »Csak megvagyok.«

A halála előtti estén szokás szerint bementem szobájába elköszönni. Amikor megcsókoltam, így szólt: »Köszönöm, Kicsim.« »Köszönöm, Kicsim« — ezzel búcsúzott tőlem és a világtól.

Orvosi vélemény szerint hajnalban, álmában érte a halál.

Hogy is írja a *Napraforgóban*?

»Csak alkonyattal ne haljak meg e tájon! Jöjjön lábujjhegyen a perc, amely bekandikál a kulcslyukon néma nagy éjjelen, midőn a csillagok sem láthatók s könnyű feladat átmenni az egyik vaksötét putriból a másikba... Kopogtasson be porosan a virrasztástól, csüggedten a következő nap reménytelenségétől egy boldogtalanul eltöltött éj görcsével torkunkban... átkozott hajnalon... akkor jöhet hozzám hosszú éji útjából a fekete Hírnök. De alkonyattal kíméljen, mint egy fiatal őzsutát.«

